

HERU

HERITAGE URBANISM URBANIZAM NASLIJEĐA

Urban and Spatial Models for Urbanistički i prostorni modeli
Revival and Enhancement za oživljavanje i unaprjeđenje
of Cultural Heritage kulturnoga naslijeđa

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

**CULTURAL
HERITAGE
—
POSSIBILITIES
FOR SPATIAL
AND ECONOMIC
DEVELOPMENT
PROCEEDINGS**

MEĐUNARODNI ZNANSTVENI SKUP

**PROSTORNE I
RAZVOJNE
MOGUĆNOSTI
KULTURNOG
NASLIJEĐA
ZBORNIK RADOVA**

ZAGREB, 2015

Af

HERU

HERITAGE URBANISM URBANIZAM NASLIJEĐA

Urban and Spatial Models for Urbanistički i prostorni modeli
Revival and Enhancement of Cultural Heritage za oživljavanje i unaprjeđenje
kulturnoga naslijeđa

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE

**CULTURAL
HERITAGE
—
POSSIBILITIES
FOR SPATIAL
AND ECONOMIC
DEVELOPMENT
PROCEEDINGS**

MEĐUNARODNI ZNANSTVENI SKUP

**PROSTORNE I
RAZVOJNE
MOGUĆNOSTI
KULTURNOG
NASLIJEĐA
ZBORNIK RADOVA**

ZAGREB, 2015

Af

PROCEEDINGS

CULTURAL HERITAGE — POSSIBILITIES FOR SPATIAL AND ECONOMIC DEVELOPMENT

ZBORNİK RADOVA

PROSTORNE I RAZVOJNE MOGUĆNOSTI KULTURNOG NASLIJEĐA

This book is published as part of the research project *Heritage Urbanism – Urban and Spatial Models for Revival and Enhancement of Cultural Heritage* (HERU), carried out by the principal investigator Prof. Mladen Obad Šćitaroci, Ph.D, F.C.A., at the Faculty of Architecture, University of Zagreb. The project is funded by the Croatian Science Foundation (HRZZ) under the number 2032.

All papers by the members of *Heritage Urbanism* (HERU) are part of their research on the project.

The publication was accepted by the Publishing Council of the Faculty of Architecture, University of Zagreb, at the session held on 2 October, 2015.

CIP record is available in computer catalogue of Croatian National and University Library in Zagreb under the number 000915230.

ISBN 978-953-8042-10-2 (paperback)

ISBN 978-953-8042-11-9 (e-book)

Knjiga je objavljena u sklopu istraživačkog projekta *Urbanizam naslijeđa – Urbanistički i prostorni modeli za oživljavanje i unaprjeđenje kulturnoga naslijeđa* (HERU), glavnoga istraživača akademika Mladena Obada Šćitarocija, koji se provodi na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Projekt pod brojem 2032 financira Hrvatska zaklada za znanost (HRZZ).

Sva priopćenja članova *Urbanizma naslijeđa* (HERU) dio su njihova istraživačkoga rada na projektu.

Knjigu je za objavu prihvatilo Povjerenstvo za nakladničku djelatnost Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu na sjednici 2. listopada 2015. godine.

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 000915230.

ISBN 978-953-8042-10-2 (meki uvez)

ISBN 978-953-8042-11-9 (e-knjiga)

PUBLISHER | NAKLADNIK

University of Zagreb, Faculty of
Architecture
| Sveučilište u Zagrebu,
Arhitektonski fakultet
HR-10000 Zagreb, Kačićeva 26
www.arhitekt.hr

FOR THE PUBLISHER | ZA NAKLADNIKA

Prof. Boris Koružnjak, M.Sc
Dean of the Faculty
| Dekan fakulteta

EDITOR-IN-CHIEF | GLAVNI UREDNIK

Prof. Mladen Obad Šćitaroci, Ph.D, F.C.A.
Head of the *Heritage Urbanism* Project
| Voditelj projekta *Urbanizam naslijeđa*

MANAGING EDITORS | IZVRŠNI UREDNICI

Assoc. Prof. Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, Ph.D
Assoc. Prof. Damir Krajnik, Ph.D
Irma Huić, Ph.D
Ana Mrđa, Ph.D
Marko Rukavina, Ph.D

GRAPHIC EDITOR | GRAFIČKI UREDNIK

Boris Dundović

REVIEWERS | RECENZENTI

Prof. Srećko Pegan, Ph.D
Prof. Ivan Rogić, Ph.D

REVIEWERS OF PAPERS

| RECENZENTI PRIOPĆENJA

Prof. Mladen Obad Šćitaroci, Ph.D, F.C.A.
Prof. Radoslav Tomić, Ph.D, F.C.A.
Prof. Alenka Delić, Ph.D
Prof. Tihomir Jukić, Ph.D
Prof. Rudolf Klein, Dr.Eng, Ph.D
Prof. Nenad Lipovac, Ph.D
Prof. Željko Peković, Ph.D
Prof. Ariana Štulhofer, Ph.D
Assoc. Prof. Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, Ph.D
Ao.Univ.-Prof. Grigor Doytchinov, Dr.Tech
Assoc. Prof. Jesenko Horvat, Ph.D
Assoc. Prof. Damir Krajnik, Ph.D
Assoc. Prof. Sanja Lončar-Vicković, Ph.D
Assoc. Prof. Katja Marasović, Ph.D
Assoc. Prof. Ivan Mlinar, Ph.D
Assoc. Prof. Krunoslav Šmit, Ph.D

Assoc. Prof. Dina Vulin Ileković, Ph.D
Assist. Prof. Zrinka Barišić Marenić, Ph.D
Assist. Prof. Sanja Gašparović, Ph.D
Assist. Prof. Zlatko Karač, Ph.D
Assist. Prof. Nana Palinić, Ph.D
Assist. Prof. Mia Roth-Čerina, Ph.D
Assist. Prof. Vesna Žegarac Leskovar, Ph.D
Univ.-Lektor Hans Peter Jeschke, Dr.Tech
Biserka Dumbović-Bilušić, Ph.D
Irma Huić, Ph.D
Jasenska Kranjčević, Ph.D
Tatjana Lolić, Ph.D
Ana Mrđa, Ph.D
Marko Rukavina, Ph.D
Zorana Sokol Gojnik, Ph.D
Darko Šiško, M.Sc

CROATIAN LANGUAGE PROOF-READERS

| LEKTURA I KOREKTURA

Mirjana Ostoja
Boris Dundović

Texts in English were translated and proof-read by authors. | Za jezičnu ispravnost tekstova na engleskom jeziku odgovorni su autori.

DESIGN | OBLIKOVANJE

Boris Dundović

LAYOUT | GRAFIČKA PRIPREMA

Denona, Zagreb
Boris Dundović

PRINT | TISAK

Denona, Zagreb
www.denona.hr

Zagreb,
October 2015 | listopad 2015.

DEŠA KARAMEHMEDOVIĆ, University of Herzegovina – Faculty of Social Sciences Dr Milenko Brkic, Bijakovići, Međugorje, Bosnia and Herzegovina

KULTURNE RUTE

MODEL HOLISTIČKOG UPRAVLJANJA DUBROVAČKIM LJETNIKOVcima

CULTURAL ROUTES

MODEL OF THE HOLISTIC MANAGING OF THE VILLAS OF DUBROVNIK

KLJUČNE RIJEČI
graditeljsko naslijeđe
dubrovački ljetnikovci
kulturni putovi
holističko upravljanje
društveno vrjednovanje

KEY WORDS
architectural heritage
the Villas of Dubrovnik
cultural routes
holistic management
social evaluation

Analiza dubrovačkih ljetnikovaca obuhvaća 278 građevina izgrađenih između 14. i 18. stoljeća. Ljetnikovci su većinom rasprostranjeni na području Dubrovnika i bliže okolice (67%), iako se nalaze na prostoru od Konavala do poluotoka Pelješca. Gustoća izgradnje ljetnikovaca na području Dubrovnika iznosi jedan ljetnikovac na 0,21 km², odnosno približno 5 ljetnikovaca na 1 km². Prema sadašnjem građevnom stanju 32% ljetnikovaca su ruševine, oko 35% je arhitektonski još uvijek reprezentativno, 23% je u lošem stanju, a 10% je potpuno devastirano.

Holistički model upravljanja ljetnikovcima može biti prihvatljiv instrument trajnog upravljanja ljetnikovcima. Pri tom model koristi kulturne putove kao potku koja povezuje sve segmente i dionike u tom procesu te se temelji na kreativnosti i inovativnosti. Namjera ovog priopćenja nije sagledati sve čimbenike društvenog vrjednovanja, nego načelno postaviti područja koja trebaju biti uključena u model.

Analysis of Dubrovnik villas includes 278 buildings constructed between the 14th and 18th centuries. Summer houses are most abundant in the area of Dubrovnik and the surrounding area (67%), although there are in the area of Konavle to the Pelješac peninsula. Density of villas in Dubrovnik area amounts to a one on 0.21 square kilometers, or approximately 5 villas on 1 km². According to the current state of construction 32% villas are the ruins, about 35% is still an architectural representative, 23% is in poor condition, and 10% is totally devastated. Holistic management model for villas can be an acceptable instrument of permanent management. This model is use cultural routes as a way of connecting all segments and stakeholders in this process and is based on creativity and innovation. The aim of this paper is not to look at all the factors of the social evaluation, but in principle to set up areas that need to be included in the model.

UVOD

Za dubrovačke ljetnikovce nije uspostavljen model upravljanja koji bi mogao primjereno odgovoriti na suvremene izazove zaštite, očuvanja i korištenja, posebice za potrebe turizma, te na pitanja njihove samoodrživosti. Da bi se ljetnikovcima moglo upravljati potrebno je osvijestiti problematiku koja prati sve aspekte upravljanja te odrediti osnovne čimbenike koji određuju ljetnikovce kao cjelinu.¹ Spoznavanje cjeline podrazumijeva osnovne podatke o cjelini, za što je bilo potrebno provesti terenska istraživanja. Ona su napravljena od 2009. do 2015. godine i uključuje evidenciju 278 ljetnikovaca građenih od 14. do 18. stoljeća na području Dubrovačke Republike.² U ovom radu posebno se analizira problem društvenog vrjednovanja ljetnikovaca. Kvantitativni i dijelom kvalitativni čimbenici obuhvaćeni smještajnom analizom pružaju osnovne podatke potrebne za upravljanje, no još uvijek ne i za društveno/kulturno vrjednovanje. Polazeći od postavki da je kulturno vrjednovanje temelj društvenog vrjednovanja, a zajedno s ekonomskim i znanstvenim vrjednovanjem predstavlja ukupno društveno vrjednovanje, smatra se da holistički model može biti odgovarajući instrument trajnog upravljanja ljetnikovcima. Model koristi kulturne putove kao potku, koja povezuje sve činitelje i dionike u tom procesu te se temelji na kreativnosti i inovativnosti. Namjera ovog priopćenja nije sagledati sve čimbenike društvenog vrjednovanja nego načelno postaviti područja koja trebaju biti uključena u model.

SMJEŠTAJNA ANALIZA

Ljetnikovci su većinom rasprostranjeni na području Dubrovnika i bliže okolice (67%), iako se nalaze na čitavom prostoru od Konavala (11%), Župe dubrovačke (12%), Dubrovačkog primorja (2%) do poluotoka Pelješca (8%).³ Prema izračunu gustoće izgradnje ljetnikovaca na području Dubrovnika jedan ljetnikovac nalazi se na 0,21 km², odnosno na 1 km² solazi približno pet ljetnikovaca (4,7). Dubrovačko područje i Hrvatsko zagorje područja su u Hrvatskoj s najvećom gustoćom ljetnikovaca, odnosno dvoraca. Gustoća ljetnikovaca na dubrovačkom području dvostruko je veća od područja Brenta u Venetu (između Venecije i Padove).⁴

Prema namjeni, većina (57%) ljetnikovaca ima rezidencijalnu funkciju (u 47% je to i jedina funkcija), a za poslovnu djelatnost se koristi 21% ljetnikovaca od kojih je 11% u funkciji turizma. (Sl. 1. i 2.) Najmanje 3% ima potpuno neprimjerenu namjenu (skladišta, staje), a u vrlo lošem građevnom stanju su 4% ljetnikovca koji imaju rezidencijalnu namjenu. (Sl. 3.)

Prema sadašnjem građevnom stanju 32% ljetnikovca su ruševine (Sl. 4. i 5.), 35% je arhitektonski još uvijek reprezentativno, 23% je u lošem stanju, a 10% je potpuno devastirano. Približno 35% ljetnikovaca ima sačuvanu kapelicu. Kvalitetom izvedbe i stilskim obilježjima ljetnikovci su najreprezentativniji sa stajališta arhitektonskih i estetskih vrijednosti.⁵ Arhitektonsku vrijednost ljetnikovaca čini pripadnost europskoj i hrvatskoj ladanjskoj arhitekturi, sačuvani izvorni graditeljski elementi osnovne ladanjske kuće s pripadajućim građevinama (kapelice, terase, orsani i sl.), sačuvani vrtovi i ribnjaci, kolonade i fontane, ostatci kamenog namještaja u vrtovima i u interijeru, arhitektonska dekorativna plastika, sačuvanost interijera i zidnih slika (Sl. 6. i 7.).⁶ Ladanjski posjed reprezentativnih vila okružen je visokim kamenim zidovima, a sama ladanjska kuća ima jedinstveni L-tlocrt, karakterističan za dubrovačke ljetnikovce.⁷ Činjenica da su ih gradili domaći graditelji i klesari⁸ povećava njihovu kulturnu i društvenu vrijednost.

Navedeni, većinom kvantitativni podatci, predstavljaju materijalnu dimenziju, a ona se može valorizirati interpretacijom nematerijalnih vrijednosti ljetnikovaca. Interpretacija predstavlja rekonstrukciju prošlosti, povećava vrijednost naslijeđu, produbljuje doživljaj naslijeđa te omogućava njegovo pravilno vrjednovanje. Nematerijalna vrijednost ljetnikovaca je pohranjena u pripadnosti europskoj i hrvatskoj kulturi ladanja, u bogatoj povijesti Dubrovačke Republike, u specifičnoj dubrovačkoj ladanjskoj kulturi povezanoj sa životom obitelji i vlasnika tijekom stoljeća. Da bi interpretacija bila valjana potrebni su podatci o povijesti vlasništva i namjeni, biografije obitelji i svih članova, o procesu gradnje i građevnim zahvatima tijekom vremena, priče povezane sa životom u ljet-

Sl. 1. Ljetnikovac Gučetić, Trsteno (snimila: I. Huić)

Sl. 2. Ljetnikovac Crijević Pucić Nerun, Dubrovnik (arhiv autorice)

1 Klasifikacije dubrovačkih ljetnikovaca kao cjeline (prostorna rasprostranjenost, stupanj zaštite, vlasništvo, arhitektonska reprezentativnost te aktualna uporaba) napravljene su za potrebe magistarskog rada, Karamehmedović, 2011. Ovo priopćenje sadrži neke od podataka iz magistarskog rada, ali i najnovije podatke, vidjeti: Karamehmedović, 2015.

2 To je prostor koji obuhvaća Grad Dubrovnik i općine: Konavle, Župa dubrovačka, Dubrovačko primorje, Ston, Janjina i Trpanj. Potonje tri su zbog malog broja ljetnikovaca obuhvaćene zajedno pod poluotok Pelješac.

3 Karamehmedović, 2011.: 107.

4 Izračun prema: 2008.: 2.

5 Grujić, 1991.: 244.

6 Karamehmedović, 2015.: 16.

7 Grujić, 1991.: 61-62.

8 Fisković, 1947.: 70-89.

nikovcima, mitovi i legende i sl. Sve navedeno se može povezati s poviješću Republike te značajnim svjetskim povijesnim događajima/osobama, koji su na bilo koji način dio povijesti i Republike i ljetnikovaca.⁹ Evidentan je problem u nepostojećoj/oskudnoj i netransparentnoj dokumentaciji o ljetnikovcima što se može povezati s nedostatkom upravljačkih struktura koje bi upravljale ljetnikovcima, nedostatkom planova/programa koji uključuju ljetnikovce – kako u sektoru kulture tako i u gospodarstvu/turizmu, jednako na nacionalnoj kao na lokalnoj razini.¹⁰

Turističko korištenje ljetnikovaca u svijetu je uključeno u *multi-business* koncept – stanovanje/poslovna/turistička uporaba.¹¹ Taj koncept je primijenjen kod 3-4% dubrovačkih ljetnikovca (Sl. 8. i 9.), no na većinu nije primjenljiv zbog njihovih malih fizičkih kapaciteta. Uključivanje u kulturne putove ne bi samo povećalo broj ljetnikovaca koji se koriste po navedenom modelu nego bi se mogli uključiti i manje atraktivni, manjih dimenzija i ruševni ljetnikovci. Nekoliko je uvjeta koje je potrebno ispuniti za organiziranje kulturnih putova: postojanje povijesnih atrakcija koje treba vidjeti, priča koje treba čuti, događanja koja odražavaju 'duh mjesta' i aktivnosti u kojima posjetitelji mogu sudjelovati. Ljetnikovci nisu 'turistički valorizirani' iako se u 11% obavlja turistička djelatnost. Da bi bili turistički valorizirani moraju biti najprije odgovarajuće kulturno vrjednovani i označeni te kao takvi posebno razmatrani i kategorizirani u turističkom zakonodavstvu. Problemi u svezi kulturnog vrjednovanja su vrlo heterogeni i složeni. Pojedinačno je tek oko 40% ljetnikovaca pod zaštitom države,¹² a kao cjelina nisu uopće razmatrani. Da bi od kulturnog resursa postali turistička atrakcija moraju biti pravno i fizički dostupni, označeni i ljetnikovci i pristupne prometnice, trebaju postojati informativni materijali,¹³ te trebaju biti oblikovani kao 'turistički proizvod'. Najvažnije, pravna dostupnost, jest veliki problem jer je gotovo 75% ljetnikovaca u privatnom vlasništvu, a kod većine nisu riješeni imovinsko-pravni odnosi.

MODEL HOLISTIČKOG UPRAVLJANJA

Kulturni putovi su prepoznati kao atraktivna turistička aktivnost i optimalno sredstvo za financiranje zaštite i očuvanja kulturnoga naslijeđa već od kraja 1980-ih godina.¹⁴ Zasnovani na kulturnim i društvenim vrijednostima, kulturni putovi predstavljaju poticaj za razvoj inovacija, kreativnosti, malih tvrtki i obrta te kulturno/turističkih proizvoda i usluga. Obuhvaćajući cjelinu te nošeni prostornim obuhvatom prepoznaju i naglašavaju vrijednosti svakog pojedinog elementa kao sastavnog dijela cjeline. Također osvještavaju suvremenu društvenu koncepciju vrijednosti koju ima kulturna baština kao izvor održivog društvenog i ekonomskog razvoja.¹⁵ Kulturni putovi počivaju na suradnji i partnerstvu, stvaraju zajednička turistička, kulturna i ekonomska područja, kulturno-turističke proizvode i aktivnosti; omogućavaju održivost kulturnog i prirodnog naslijeđa te njihovu zaštitu; povećavaju vidljivost kulturnoga naslijeđa; potiču očuvanje naslijeđa te obnovu tradicijskih obrta i običaja i sl., djelujući sinergistički i akumulativno.

Holistički pristup sagledava svu problematiku te međusobne odnose između upravljačkih funkcija i svih potrebnih aktivnosti unutar definiranih područja djelovanja, uvažavajući pri tom sva ograničenja koja stoje na putu upravljanja cjelinom.¹⁶ Holistički pristup usmjeren je ne samo na potrebu očuvanja ljetnikovaca nego i na potrebe vlasnika, lokalnog stanovništva i interese svih dionika. Ljetnikovci imaju svoj 'životni ciklus' povezan sa životom koji se u njima odvija te s razvojem i kulturom područja na kojem se nalazi. Kulturni putovi se kao potka isprepliću povezujući navedena područja umrežavajući cjelinu te se odvijaju u etapama. Model holističkog upravljanja uključuje šest područja djelovanja:

1. Znanstveno-stručno vrjednovanje: kulturno vrjednovanje, znanstveni radovi, konzervatorski elaborati, konferencije, seminari, tečajevi i sl.
2. Zakonodavstvo: propisi, pravila, standardi, ugovori, metode nadzora i evaluacije i sl.
3. Financije: fiskalna i monetarna politika, selektivne linije osiguranja, planovi investicija i sl.
4. Partnerstvo: vlasnici ljetnikovaca, lokalno stanovništvo, vladine i nevladine institucije i udruge, predstavnici vlasti, privatni sektor, mediji i sl.

Sl. 3. Ladanjski sklop Fiori Miloslavić, Župa dubrovačka (arhiv autorice)

Sl. 4. Ljetnikovac Gučetić, Rijeka dubrovačka (snimila: I. Huić)

Sl. 5. Ljetnikovac Kaboga-Zec, Gruž (arhiv autorice)

Sl. 6. Ljetnikovac Gradi, Gruž (arhiv autorice)

Sl. 7. Ljetnikovac Skočibuha, Suđurađ (arhiv autorice)

Sl. 8. Ljetnikovac Skočibuha-začelje, Suđurađ (arhiv autorice)

Sl. 9. Ljetnikovac Sorkočević, Rijeka dubrovačka (arhiv autorice)

⁹ Kvalitetna i metodološki ujednačena konzervatorska dokumentacija trebala bi biti javno dostupna da bi se spriječila pojava korištenja netočnih i nepotpunih informacija.

¹⁰ Političko ozračje i senzibilitet spram ljetnikovaca na lokalnoj razini zadnjih 10-ak godina je nešto poboljšan te su napravljeni određeni pozitivni pomaci, no još uvijek su to male i *ad hoc* aktivnosti. Brojna je dokumentacija koja svjedoči da o ljetnikovcima brinu samo njihovi vlasnici.

¹¹ Koncept je već primijenjen kod Paladijevih vila na Rivieri Brenta, pokrajina Veneto, Italija. Lioce, 2006: 243.

¹² Karamahmedović, 2015.: 18.

¹³ Kušen, 2002.: 170.

¹⁴ Veliki Europski projekt kulturnih ruta započeo je 1987. hodočasničkom rutom *San-tiago de Compostele*, koja je ujedno i prva ruta pod UNESCO-vom zaštitom od 1994. Europski Institut za kulturne rute je utemeljen 1998. Danas diljem Europe postoji više od 40 kulturnih ruta. Koncept je još uvijek predmetom različitih klasifikacija i pojašnjenja. http://www.international.icomos.org/charters/culturalroutes_e.pdf [15.3.2015.]

¹⁵ http://www.icomosciic.org/CIIIC/Charter_CulturalRoutes.pdf [26.3.15.]

¹⁶ Smuts, 1926: 123.

5. Marketing: kreiranje i isporuka novih vrijednosti, marketinška istraživanja, brendiranje ljetnikovaca, nosivost ljetnikovaca i ljetnikovačkog područja (*carrying capacity*) i sl.

6. Održivost: demografska, kulturna, socijalna, ekonomska, okoliš i sl.

Navedena područja su obuhvaćena svim upravljačkim funkcijama, a najvažniju ulogu imaju inovacije, kreativnost i evaluacija. Nužno je da svi dionici, bez obzira na način sudjelovanja, dijele iste vrijednosti, da razumiju i prihvaćaju zajedničke ciljeve, da su stručni i odgovorni u svom području djelovanja. Suprotno od uobičajenog marketinškog koncepta koji se primjenjuje na proizvod¹⁷ gdje je na prvom mjestu zadovoljstvo kupaca, po ovom konceptu kulturni putovi trebaju osigurati dugoročnu samoodrživost ljetnikovaca te omogućiti ekonomski, društveni i kulturni napredak lokaliteta.

ZAKLJUČAK

Dubrovački ljetnikovci su, uz samu povijesnu jezgru Dubrovnika, najvrjedniji graditeljski spomenik baštine iz doba Dubrovačke Republike, iznimnog atrakcijskog potencijala, izvornih i jedinstvenih kulturnih, povijesnih i estetskih vrijednosti. Od pada Dubrovačke Republike do 2011. godine dubrovački ljetnikovci nikada nisu sagledani, u smislu prikaza kvantitativnih pokazatelja i vrijednosti, kao cjelina.¹⁸ Temeljem prvenstveno terenskih istraživanja, te promatrani iz drugog motrišta, po prvi put se u cijelosti javno obznajuju podaci o situaciji danas, 2015. godine, istražujući ljetnikovce kao cjelinu. Sljedeće što se može zaključiti jest da upravo primjena modela holističkog upravljanja, s kulturnim rutama kao alatom upravljanja, omogućava dugoročnu održivost ne samo ljetnikovaca nego i održivost čitavog prostora duž kreirane rute. Primjena holističkog modela mogla bi zasigurno potaknuti odgovarajuće društveno vrjednovanje ljetnikovaca, vratiti im dostojanstvo kakvo zaslužuju, a time bi se otvorio prostor za daljnja multidisciplinarna znanstvena istraživanja i vrjednovanje cjeline dubrovačkih ljetnikovaca.

¹⁷ Prema turističkoj teoriji kulturni putovi su kulturno-turistička atrakcija/proizvod na koji se primjenjuje klasični marketinški koncept, a u „kulturnom turizmu zadovoljstvo posjetitelja ovisi ponajprije o kvaliteti baštine koja predstavlja srž turističke ponude“. Pančić Kombol, 2006.: 224.

¹⁸ Prvi podatci se nalaze u autoričinom magistarskom radu iz 2011. koji nije objavljen, a dio podataka se nalazi u autoričinom članku koji je objavljen u Analima HAZU, Dubrovnik 2015., sve temeljeno na autoričnim terenskim istraživanjima započetim 2009. Zbog koncepcije samih Anal, u kojima su se kvantitativni podatci o prostornoj disperziji iznijeli prema povijesnim područjima Dubrovačke Republike, u tom se radu po prvi put javno obznajuju podaci o današnjem stanju (2015.). Iznijeti podatci se, temeljem kontinuiranog praćenja, mogu uvažiti za čitavu 2015. godinu.

LITERATURA

1. Fisković, C. (1947.), *Naši graditelji i kipari XV i XVI stoljeća u Dubrovniku*, Matica hrvatska, Zagreb
2. Grujić, N. (1991.), *Ladanjska arhitektura Dubrovačkog područja*, Institut za povijest umjetnosti Sveučilišta u Zagrebu i Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, ISBN 86-86195-02-2
3. Karamehmedović, D. (2011.), *Mogućnosti turističke valorizacije dubrovačkih ljetnikovaca*, Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik, neobjavljeni magistarski rad, DCR DU-688964/12
4. Karamehmedović, D. (2015.), *Prostorna i funkcionalna klasifikacija dubrovačke ladanjske arhitekture: doprinos društvenom vrednovanju*, Anali HAZU (Dubrovnik), no. 53, str. 459-487, ISSN 1330-0598
5. Kušen, E. (2002.), *Turistička atrakcijska osnova*, Institut za turizam, Zagreb, ISBN 953-6145-08-1
6. Lioce, R. (2006.), *Venetian Villas, economic potential and expression of historic – cultural and landscape values*, Villas, stately homes and castles: compatible use, valorisation and creative management - Experiences, tools and methods (Venezia), Edizione Lunargento, Venezia, pp. 237-249
7. Pančić Kombol, T. (2006.), *Kulturno naslijeđe i turizam*, Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU (Varaždin), no. 16-17, str. 211-226, Varaždin, ISSN 0352-9509
8. Smuts, J. C. (1926.), *Holism and evolution*, The Macmillan Company, New York, ISBN 978-0-939266-26-5
9. *** (2008.), *Terre di Venezia - Riviera del Brenta*, Azienda di promozione turistica della Venezia, Venezia
10. *The ICOMOS Charter on Cultural Routes*, (2008) Quebec, Canada, http://www.icomosciic.org/CIIC/Charter_Cultural_Routes.pdf

AUTHOR'S BIOGRAPHY

Deša Karamehmedović, M.Sc in economy, senior assistant at University of Hercegovina – Faculty of Social Sciences. Education: Faculty of Tourism and Foreign Trade in Dubrovnik, Postgraduate academic master's degree „European integration“. Doctoral study "History of population" and doctoral study "Tourism" are going on. Research fields: cultural tourism, cultural heritage, the villas of Dubrovnik, marketing management, touristic and cultural politics.

desa969@gmail.com